

Medicinen som fetisch

Den symboliska betydelsen av astma- och allergimedicin

Kristofer Hansson

Artikeln undersöker den symboliska meningen med mediciner som föremål i ungdomars vardag med astma och allergi. Den empiriska utgångspunkten är en läkemedelsannons för en inhalator samt en dialog mellan en patient och dennes läkare. Syftet är att undersöka hur medicinen kan diskuteras som fetisch. Genom att utgå från begreppet fetisch förs ett resonemang hur symbolvärden kopplade till medicinen som föremål ger ungdomarna en känsla av trygghet.

Kristofer Hansson, Doktorand vid Etnologiska institutionen samt Vårdalinstitutet, Lunds universitet, Finngatan 10, 223 62 Lund, kristofer.hansson@etn.lu.se

I mina samtal¹ med ungdomar som har astma och allergi frågar jag dem om de brukar bära med sig någon medicin för lindriga eller akuta astmatiska och allergiska besvär. De flesta svarar ja och jag frågar då om de kan plocka fram medicinen. Ungdomarna sträcker sig efter sin jacka, sin väska eller sin ryggsäck och får snabbt upp en pulverinhalator, en spruta med adrenalin eller en mindre väska fylld med olika astma- och allergimedieiner.

Efter det att ungdomarna har visat upp sina mediciner för mig brukar vi prata om vilka betydelser dessa har. Vad som genomsyrar många av berättelserna är vikten av att medicinerna alltid finns

till hands. En del menar att de skulle gå hem och hämta pulverinhalatorn eller sprutan om de hade glömt den hemma. Det blir efterhand tydligt att medicinerna som föremål betyder mer än den rent medicinska nyttan. Pulverinhalatorn eller sprutan får andra värden än de rent medicinska. Samtidigt påverkar pulverinhalatorn eller sprutan också ungdomarna genom att skapa en form av trygghet med att bara finnas där i jackan, väskan eller ryggsäcken. I denna artikel diskuteras dessa berättelser utifrån begreppet fetisch. Men artikeln börjar i en annan ände, nämligen hos läkemedelsföretagen.

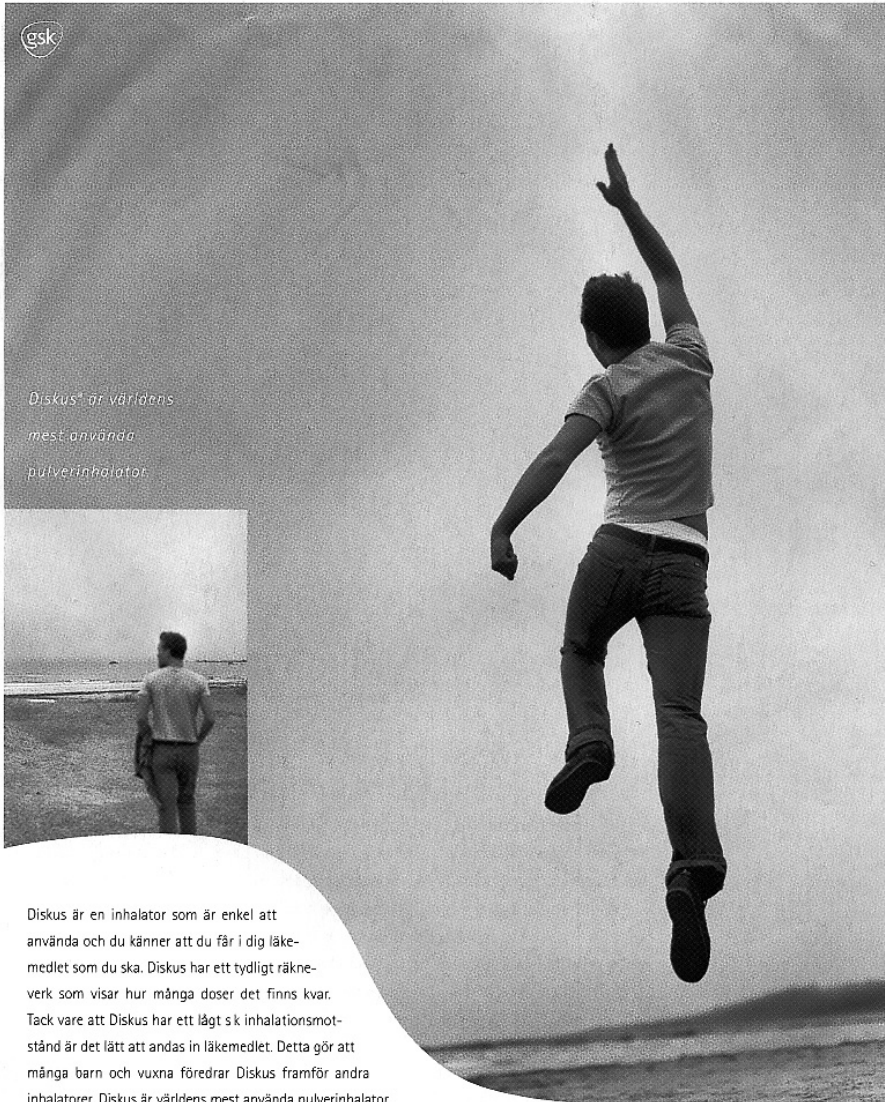
Inhalatorn som fetisch

Läkemedelsföretagen verkar under marknadsekonomiska villkor vilket innebär att deras mål är att maximera sina vinster. Ett medel för att nå detta mål är att på olika sätt marknadsföra de läkemedel som företaget har i sitt utbud. Detta avsnitt börjar med en presentation av de värden läkemedelsföretaget *GlaxoSmithKline AB* kopplar till en specifik produkt som de marknadsför genom en annons (jfr. *allergia* nr. 4, 2004). I denna diskussion används begreppet symbolvärden för att studera hur läkemedelsföretaget kopplar värden till en pulverinhalator. Symbolvärden definieras här som skapade immateriella värden med en flertydig, metaforisk, abstrakt betydelse utöver den explicita innebörden (Gripsrud 2000; Ideland 2002).

Ett konkret värde som förknippas med pulverinhalatorn i annonsen, är dess användarvänlighet. I en kortare text står det att inhalatorn är enkel att bruka och har ett tydligt räkneverk för kvarvarande doser. Ett symbolvärde i annonsen står rubriken ”Mer liv. Mindre astma.” för. Ordföljden återfinns i annonsens nedre vänstra hörn. Orden liv och astma har i ordföljden gjorts kausala i förhållande till varandra och genom de två fotografierna kan denna kausalitet förstås. I ett mindre fotografi ses en man bakifrån som befinner sig på en strand. Mannen har händerna i byxfickorna och hans blick är riktad ut mot havet. Fotografiet är beskuret så att mannens fötter inte ses och det kan därmed inte avgöras om han går eller står stilla. Fotografiets skarpa har lagts vid horisonten vilket gör att mannen är oskarp och framstår som en siluett mot

havet och stranden. Denna komponering gör att mannen framstår som passiv och hans kropp som statisk. Detta fotografi finns inskjutet i ett större fotografi och i detta större fotografi hittas motsatsen till ovanstående beskrivna passivitet. Mannen är på samma strand men tar nu ett högt hopp upp i luften samtidigt som han sträcker sin högra hand mot himlen. Fotografiet är taget underifrån vilket gör att mannens fötter är en bit ovanför horisonten och det är i huvudsak himmel som syns på fotografiet. Denna vinkel gör att det nästan förefaller som om mannen lyfter från stranden och snart kommer att flyga upp i skyn. Fotografiet kan uppfattas som dynamiskt och mannen framstår som aktiv. Skärpan ligger på mannen och det är därför inte heller en siluett som syns utan snarare en spänstig och vital man.

Genom placering och färgval sammankopplas ordföljden, de två fotografierna och tre mindre fotografier på själva pulverinhalatorn. Det mindre fotografiet på mannen är inskjutet på vänster sida i det stora fotografiet. Läses annonsen från vänster till höger förstås fotografiernas placering som en förflyttning från den passiva mannen till den aktiva mannen. Den aktiva mannen kan här kopplas till ordföljdens ”Mer liv”. Ordet liv kan tolkas som något aktivt, dynamiskt, vitalt och kraftfullt och dessa symbolvärden associeras med pulverinhalatorn. För att lyfta fram denna association har såväl ordföljden som himlen i det stora fotografiet, samt pulverinhalatorerna, färgsatts i en lila färg. Motsatsen i annonsen blir ordföljden ”Mindre astma” och det mindre fotografiet. De får symbolisera det som pulverinhalatorn skall

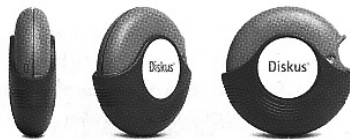
gsk

*Diskus® är världens
mest använda
pulverinhalator*

Diskus är en inhalator som är enkel att använda och du känner att du får i dig läkemedlet som du ska. Diskus har ett tydligt räkneverk som visar hur många doser det finns kvar. Tack vare att Diskus har ett lågt sk inhalationsmotstånd är det lätt att andas in läkemedlet. Detta gör att många barn och vuxna föredrar Diskus framför andra inhalatorer. Diskus är världens mest använda pulverinhalator.

Mer liv. Mindre astma.

GlaxoSmithKline AB, Box 363, 431 23 MÖLNDAL, tel. 031-67 09 00, fax. 031-27 47 45, www.glaxosmithkline.se

tema

avverka i form av passivitet, apati och svaghet. Genom att koppla symbolvärden som aktivitet, dynamik, vitalitet och kraft till pulverinhalatorn, blir den någonting mer än bara en inhalator med ett tydligt räkneverk och lågt inhalationsmotstånd.

Genom att läkemedelsföretaget kopplar symbolvärden till pulverinhalatorn blir detta föremål någonting mer än enbart en läkemedelsprodukt. Pulverinhalatorn får i annonsen representera något som kan förändra livet och vara livgivande för den som har astma. Genom annonsens symbolvärden förmedlas en representation av verkligheten. Genom begreppet fetisch kan denna representation analyseras och göras förståelig.

Fetischism har inom antropologin använts för att studera avgudadyrkan till föremål, inom psykologin för att studera sexuell åtrå till föremål och inom marxismen för att studera fabricerade produkters alienation från människan (Ellen 1988). Nutida analyser utifrån fetischbegreppet fokuserar snarare på själva representationen av till exempel symbolvärden och vilka simulationer av autentiska känslor som representationen skapar (Ristilammi 2003). Så kan representationen av symbolvärden i annonsen få läsaren att förstå att ett liv med mindre astma finns inom räckhåll om produkten införskaffas. Pulverinhalatorn förvandlas därmed till en fetisch genom att detta föremål frammanar och s(t)imulerar en bild av verkligheten, en bild som finns presenterad i symbolvärdena.

Läkarens pedagogiska berättelse

En del av de symbolvärden som återfinns

bland läkemedelsföretagens marknadsföring reproduceras också i läkarnas samtal med patienter. Samtalen mellan läkarna och patienterna framhäver dock många olika aspekter av medicinen. Detta blir inte minst tydligt i följande samtal som utspelar sig mellan en ung manlig patient och en kvinnlig läkare på en vuxenavdelning för astma och allergi. Patienten beskriver hur hans kropp reagerade då han åt en paranöt och fick en allergisk reaktion. Läkaren börjar förklara varför han skall hämta ut sin EpiPen-spruta² på Apoteket.

Läkare: Paranöt låter ju väldigt obehagligt tycker jag, när du beskriver det. Du skall lösa ut ditt recept. Får du i dig paranöt av misstag så är det hemskt.

Patient: Ja, så är det. Okej.

Läkare: Betapreds³ effekt kommer precis som du beskriver det. Den bromsar inte reaktionen så snabbt men det gör däremot adrenalinet. Där har du en prompt snabb effekt.

Patient: Men hur kan det hjälpa till att andas, jag har inte riktigt förstått, hur skall jag spruta in?

Läkare: Det fungerar i alla fall, det är absolut i de allra flesta fall vid mer allvarliga reaktioner. Det stoppar upp den här systemreaktionen som annars blir så farlig. Så att den måste du lösa ut. Behöver du hjälp med att se hur man använder den?

Patient: Nej jag tror inte det. Det är bara att sticka i nålen.

Läkaren: Jag kan be systrarna här annars att de instruerar dig. Vi har en EpiPen här som vi kan visa dig hur man skall skriva och greja.

Patient: Ja, det kan vara lika bra faktiskt.

Läkare: Kanske det va. För att det, när du är, jag gissar att du inte kommer att titta på den.

Patient: Nej, tar fram instruktionsboken där.

Läkare: Ja, det är inte riktigt läge då va. Det är smartare att ha kollat innan. Så det tycker jag att vi kan göra innan du går hem.

Patient: Ja det gör vi, det är lika bra.

I detta samtal framhävs ett annat budskap än i annonsen som analyserades ovan, detta eftersom samtalet har andra syften än annonsen. Så gör till exempel annonsen inga anspråk på att instruera patienten medan detta är en av läkarens avsikter med sin framställning. Samtalet kan därmed ses som ett pedagogiskt berättande där syftet är att skola in patienten i ett visst förhållningssätt till sin medicin (jfr. Arvidsson 1999). Berättandet är alltid en handling där till exempel en läkare berättar för en patient. I denna handling finns företeelser som gör berättelsen förståelig för de delaktiga och dessa företeelser kan vara definitioner av specifika aktörer, händelser, tider och platser eller presentation av gemensamma värden, normer, idéer och begrepp. Symbolvärden förstås här som en sådan företeelse som kan göra en berättelse förståelig och till exempel lyfter fram medicinens betydelsefullhet för patienten.

I den pedagogiska berättelsen framhäver läkaren de medicinskt fördelaktiga egenskaper som EpiPen-sprutan har. Läkaren gör en jämförelse med Betapred för att tydliggöra EpiPen-sprutans

effekt när det gäller att häva en allergisk reaktion. Betapred har patienten tidigare använt och det är därför en medicin som han har egna erfarenheter av. Jämförelsen mellan de två medicinerna gör därför läkarens berättelse mer pedagogisk och förståelig för patienten. EpiPen-sprutan framstår i berättelsen som en medicin som snabbt och effektivt kan bryta en allergisk reaktion. Sprutan framställs därmed som medicinskt outhärlig för patienten.

EpiPen-sprutans outhärlighet intensifieras vidare när läkaren framhäver vikten av att patienten lär sig att hantera sprutan. Här fokuserar läkaren sin pedagogiska berättelse på patientens egenvård och vikten av att själv kunna hantera detta föremål i vardagen. Det handlar här om att skola in patienten i ett visst förhållningssätt till sin spruta. Detta sker både genom att läkaren framhäver vikten av att patienten lär sig hantera föremålet samt att patienten senare får praktisera användandet av sprutan tillsammans med en instruerande sjuksköterska.

För patienten blir den medicinska outhärligheten ett värde som innefattar någonting mer än enbart den verksamma medicinen i EpiPen-sprutan. Läkaren framställer sprutans outhärlighet bland annat genom att framhålla att den alltid måste finnas till hands. Dennes framställning handlar inte om hur den verksamma medicinen fungerar, utan snarare om sprutans outhärlighet och den trygghet den ger i vardagen. Läkarens pedagogiska berättelse och sjuksköterskans instruerande skapar därmed symbolvärdet ”trygghet”. Det är genom sprutan som patienten skall förstå att

tema

hon eller han kan bryta en kraftig allergisk reaktion var den än sker. Genom detta frammanas en känsla av trygghet genom sprutan.

Medicinen i vardagen

I de två föregående avsnitten har det diskuterats hur symbolvärden som ”aktivitet”, ”vitalitet” och ”trygghet” kopplas till en pulverinhalator samt en EpiPen-spruta. Begreppet fetisch har använts för att ge förståelse för hur medicinerna som föremål frammanar en verklighet genom representationer av symbolvärden. I följande undersöks vilka vardagliga konsekvenser detta får för de ungdomar som använder sig av dessa mediciner.

Vid en av mina intervjuer med en ung kvinna frågar jag om hennes medicin. Det visar sig att hon ofta bär med sig en mindre väska fylld med diverse mediciner för hennes astma och allergi. Vi börjar prata kring medicinerna i denna väska och hon framställer följande vardagliga problem.

Om jag går på en klubb är det inte så kul att ha så stor väska så då brukar jag hänga den i garderoben. Så har jag den där och så har jag med mig Bricanylen⁴ enbart. För det är mest den som löser det mest akuta så kan någon annan springa och hämta väskan. För Betapred hjälper inte direkt men det gör Bricanylen. Annars är det en sådan vanesak. Många tycker åhh vad jobbigt att ha med det hela tiden. Men det spelar ingen roll, det är jag, jag behöver det. Jag har vant mig, jag tänker inte så mycket på det.

Bricanylen blir i denna berättelse den

centrala medicinen som den unga kvinnan inte ens kan lämna kvar i nattklubbens garderob, den måste följa med in på dansgolvet och baren. Väskan som är fylld med annan medicin får vara kvar i garderoben med motiveringen att den inte är direktverkande. På så sätt får Bricanylen en särställning i denna kvinnas liv genom att den måste finnas till hands i vardagen. I intervjun försöker jag få henne att utveckla betydelsen av väskan med medicinen respektive Bricanylen.

Kristofer: Så du kan lämna den väskan hemma då?

Informant: Ja, men jag har alltid Bricanylen, alltid, alltid, alltid.

[...]

Kristofer: Kan du föreställa dig att du hade glömt den [Bricanylen]?

Informant: Jag hade kört hem och hämtat den [...]. Jag utmanar inte ödet, det är dumt.

Kristofer: Du känner så?

Informant: Ja, det är en livförsäkring kan man säga. Man vet ju aldrig när man kommer att känna så.

I föreställningen om att Bricanylen skulle ha glömts hemma framkommer det med tydlighet vilket inflytande detta föremål har på den unga kvinnan. Att glömma detta föremål är att utmana ödet och utsätta sitt eget liv för risker. Det är den verksamma medicinen i Bricanylen som hämmar astman, vilket också gör det meningsfullt att bära med sig detta föremål i vardagen. Men i den unga kvinnans berättelse är det inte den verksamma medicinen som skapar föreställningen om detta föremåls betydelsefullhet. Ombärligheten tar i berättelsen

istället form av att det är en vanesak att ha med Bricanylen samt genom metaforen ”livförsäkring”. Symbolvärdet ”trygghet” frammanas därmed genom detta medicinska föremål. Genom att alltid bära med sig detta föremål kan den unga kvinnan skapa en trygghet i förhållande till sin astma.

Den unga kvinnan förlägger sina känslor av trygghet i det medicinska föremålet. Genom de olika symbolvärdena kan denna känsla frammanas. Symbolvärdena får betydelse först i en vardaglig kontext där de tillsammans med den unga kvinnans upplevelser och erfarenheter skapar meningssammanhang (jfr. Kleinman 1988). Fetischbegreppet tydliggör denna kontextualisering genom att fokusera på hur värden, idéer och relationer, från bland annat sjukvården och läkemedelsföretagen, kopplas till medicinska föremål (Ellen 1988). Pulverinhalator, EpiPen-spruta samt Bricanylen skall därmed betraktas som kulturella materialiteter och inte enbart som verksamma läkemedel.

Men i denna kulturella materialitet finns också en baksida. Bricanylens starka påverkan på den unga kvinnan skapar ett antal begränsningar som innebär principer om att hon inte skall försätta sig själv i situationer där detta föremål inte är med. Trots att den unga kvinnan säger att hon inte tänker så mycket på sin Bricanyl och att hon har vant sig vid att den alltid är med, utövar också detta föremål genom symbolvärdena en form av kontroll över henne och hennes känslor (jfr. Zola 1972). Om medicinen inte är med skapas föreställningar om vad som kan hända. De symbolvärden som läkemedelsföretagen och sjukvården

har kopplat till medicinerna blir därmed inta bara något som skapar en trygghet i vardagen för ungdomarna, utan också något som begränsar dem.

Källförteckning

- allergia nr. 4, 2004. Astma- och Allergi-förbundets medlemstidning.
- Arvidsson, Alf 1999. Folklorens former. Lund: Studentlitteratur.
- Ellen, Roy 1988. Fetishism. I: Man (N.S) 23, 213-235.
- FASS: <http://www.fass.se> (2004-09-30).
- Gripsrud, Jostein 2000. Mediekultur, Mediesamhälle. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Ideland, Malin 2002. Dagens gennyheter. Hur massmedier berättar om genetik och genteknik. Lund: Nordic Academic Press.
- Kleinman, Arthur 1988. The illness narratives. Suffering, healing, and the human condition. New York: Basic Books.
- Ristilammi, Per-Markku 2003: Mim och verklighet. En studie av stadens gränser. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Zola, Irving Kenneth 1972. Medicine as an institution of social control. I: Sociological Review. 20 (4): 487-504.

Noter

- 1 Samtalen ingår som en del i en studie om hur ungdomar med astma och allergi skapar trygghet och tillit i sin vardag i förhållande till en långvarig sjukdom. Materialet till denna studie består av intervjuer med unga kvinnor och män i åldern 15 till 30 år samt deltagande observationer på en vuxen- och en barnavdelning

tema

för astma och allergi. Materialet har samlats in under år 2004. Alla citat i artikeln har redigerats för att öka läsbarheten, utan att innebörden av dem har förändrats.

- 2 EpiPen är en spruta som innehåller adrenalin och används för akutbehandling vid svåra allergiska reaktioner mot t.ex. allergen från insektsgift eller födoämnen (jfr. FASS). I artikeln används läkemedelsföretagens egna produktnamn eftersom informanterna själva använder dessa namn när de pratar om medicinerna.
- 3 Betapred är ett kortisonpreparat i tablettform som hämmar inflammation och allergiska reaktioner (jfr. FASS).
- 4 Bricanyl är en medicin som inhales och den vidgar luftrören genom att lösa krampen i luftrörens muskulatur (jfr. FASS).

Summary in English

The article examines the symbolic meaning of pharmaceuticals as an object in the everyday life of youths suffering from asthma and allergy. The empirical starting point is an advert for an inhalator and a dialogue between a patient and his doctor. The aim is to investigate how pharmaceuticals can be discussed as a fetish. Using the concept of fetish it is discussed how symbolic values attached to the pharmaceuticals as an object give youths a sense of security.

Keywords: Asthma, Allergy, Fetish, Pharmaceutical, Symbol value